

11. Mollenkopf W. G. An Experimental Study of the Effects of Item Analysis Data of Changing Item Placement and Test Time Limit. *Psychometrika*, 1950. Vol. 15(3). P. 291-315.

Лукіна Т. О.,
доктор наук з державного
управління, професор,
головний науковий співробітник
відділу моніторингу та оцінювання
якості загальної середньої освіти
Інституту педагогіки Національної
академії педагогічних наук України,
м. Київ

ДЕРЖАВНА ПІДСУМКОВА АТЕСТАЦІЯ ВИПУСКНИКІВ ГІМНАЗІЙ: ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ОСНОВИ

Розкрито підходи до проведення підсумкового оцінювання випускників базової середньої освіти. Обґрунтовано необхідність перегляду концептуальної основи державної підсумкової атестації випускників гімназій в Україні з урахуванням місця цього освітнього рівня в структурі повної середньої освіти. Акцентовано пріоритетність визначення мети, основного призначення й способу використання результатів випускового випробування для подальшого навчання випускників базового рівня середньої освіти.

Ключові слова: державна підсумкова атестація, оцінювання, базова середня освіта, мета, статус.

Approaches to the final assessment of graduates of basic secondary education are revealed. The necessity of revising the conceptual basis of the state final certification of gymnasium graduates in Ukraine is substantiated, taking into account the place of this educational level in the structure of complete secondary education.

The priority of determining the goal, main purpose and method of using the results of the final test for further education of graduates of the basic level of secondary education is emphasized.

Key words: state final certification, assessment, lower secondary school (gymnasium), goal, status.

Актуальність. Процес навчання людини на всіх освітніх рівнях традиційно супроводжується різноманітними процедурами оцінювання досягнутих нею результатів навчання. Педагогічна наука використовує для цього широкий спектр технологій, методик, методів та інструментів, що ґрунтуються на відповідних теоретичних засадах і наукових підходах. Особлива увага дослідниками завжди приділялася визначенню способів проведення випробувань здобувачів освіти по завершенню навчання на певному освітньому рівні, зокрема повної загальної середньої освіти. Освітня реформа в Україні визначила не лише нову структуру системи повної загальної середньої освіти, але й оголосила зміни у формі проведення державної підсумкової атестації (далі – ДПА) випускників базової середньої освіти (9 класів або гімназій). Концепцією Нової української школи і законом України «Про повну загальну середню освіту» (2020) передбачено запровадження технології зовнішнього незалежного оцінювання (далі – ЗНО) учнів на етапі завершення базової середньої освіти.

Постановка проблеми. Мета ЗНО, що визначена Порядком проведення державної підсумкової атестації, полягає в «підвищенні рівня освіти населення України, забезпеченні реалізації конституційних прав громадян на рівний доступ до якісної освіти, здійсненні контролю за дотриманням Державного стандарту базової та повної середньої освіти й аналізу стану системи освіти, прогнозування її розвитку» [1]. ЗНО як комплекс певних організаційних процедур технологічно засноване на використанні тестування, призначеного

для визначення рівня навчальних досягнень випускників закладів середньої освіти при їхньому вступі до закладів вищої освіти.

Незважаючи на наявну правову оформленість, громадську підтримку і схвалення в цілому технології ЗНО для проведення ДПА випускників повної загальної середньої освіти в Україні [2], питання запровадження аналогічного формату випускних іспитів по завершенню навчання в гімназії не є однозначним і потребує вивчення як у концептуальному, так і в процедурному плані [3]. Саме мінімізація значущості результатів ДПА здобувачів базової середньої освіти при прийнятті рішення про подальше навчання учнів та фактична відсутність альтернативи переведенню їх до 10-го класу через намагання закладів загальної середньої освіти зберегти чисельність учнівського контингенту позбавляє сенсу чинний формат проведення підсумкових випробувань на цьому освітньому рівні. Отже, необхідність перегляду методики проведення випускових оцінювань випускників гімназій зумовлена низкою викликів, що постали перед національною системою освіти України, необхідністю відшукування ефективного й адекватного поставленим завданням оцінювання результатів навчання методу і технології проведення ДПА здобувачів базової середньої освіти, а також впливом європейських і світових тенденцій щодо тлумачення основного призначення і способу організації подібних випробувань та формування відповідного змісту завдань.

Мета статті полягає в огляді сучасних підходів до організацій випускних випробувань учнів у країнах світу та визначенні перспектив у зміні форми проведення ДПА на рівні базової середньої освіти (гімназії) в Україні.

Виклад основного матеріалу. У теоретичних розробках і порівняльних дослідженнях останніх років щодо оцінювання результатів навчальної діяльності здобувачів освіти чимало уваги приділяється проблемі визначення переваг і недоліків різних підходів до оцінювання та побудови ефективних моделей проведення підсумкових випробувань випускників на різних рівнях освіти. З'ясовано, що у світі використовуються три основні підходи до

проведення підсумкового оцінювання здобувачів по завершенню базової середньої освіти:

– *за допомогою зовнішніх національних випробувань*, що здійснюються спеціально уповноваженими організаціями за визначеною технологією [4]. Беззаперечно, формат ЗНО при проведенні випускових іспитів має багато переваг. Так John H. Bishop на підставі отриманих емпіричних даних обґрунтовує наявність у цілому позитивного впливу зовнішніх іспитів на навчальні результати учнів, збільшення кількості навчальних годин із цих предметів і підвищення заробітної плати вчителів, а також посилення вимог для вступу на наступні освітні рівні [5]. Дійсно, побудовані в такий спосіб системи випускових іспитів на рівні базової середньої освіти приваблюють можливістю забезпечення рівних умов для всіх учасників випробувань, об'єктивністю оцінювання та справедливістю при ухваленні рішення, особливо при певних обмеженнях у доступі до класів і шкіл із високим рейтингом. Незважаючи на явні переваги, подібний формат проведення іспитів характеризується доволі суттєвими недоліками, що зумовлені, зокрема, наявними суперечностями між цілями оцінювання і навчання, невідповідністю статусу іспиту витратам ресурсів і часу на його складання та ін. Крім того, варто зазначити, що проведення зовнішніх підсумкових іспитів по завершенню кожного освітнього рівня активує навчальну діяльність учнів за умови високої значущості результатів оцінювання для подальшої долі здобувача освіти, але підвищена увага до очікуваного випробування та заздалегідь визначений перелік навчальних предметів часто порушують нормальний ритм навчального процесу, спрямовуючи зусилля педагогів і учнів на підготовку до успішного складання лише кількох предметів за рахунок опанування інших;

– *з використанням внутрішньошкільних іспитів за традиційною системою оцінювання* результатів навчальної діяльності та відповідності вимогам. Надзвичайно популярним і водночас дискусійним стало запровадження так званого формувального оцінювання навчальних результатів [6] на всіх етапах

навчання, що дає можливість підвищити освітню цінність оцінки завдяки відсутності стандартизованого підходу до визначення змісту завдань, форми їх подання і часу виконання та можливості врахування індивідуальних особливостей кожного індивідуума;

– без проведення будь-яких обов'язкових екзаменів через виставлення результуючої оцінки за поточними оцінками (зокрема, у Швеції, Фінляндії та ін.) або складання випускового тесту для визначення схильності підлітка та формулювання рекомендацій для спрямування його навчання в старшій середній школі. Саме відміна зовнішніх випускових іспитів та лібералізації системи відбору вступників могла найімовірніше причинити, за оцінками John H. Bishop, скорочення кількості учнів у старших класах математичного та наукового спрямування в школах Швеції. Проте, варто зазначити, що не в усіх європейських країнах навчання на вищому рівні старшої школи (після 9-го класу) є обов'язковим (зокрема у Сербії, Швеції, Норвегії та ін.), саме тому проведення національних випробувань по завершенню базової середньої освіти та отримання відповідного документу підтверджує якість здобуття випускниками обов'язкового рівня освіти й дає можливість при бажанні не продовжувати навчання.

Як відомо, широкого використання у сфері оцінювання результатів навчальної діяльності набула ідея застосування компетентнісного підходу, яка замінила собою традиційну систему оцінювання здобутих знань, умінь і навичок у більшості країн світу [7]. Даний підхід, що заснований на оцінюванні компетентності як *демонстрованої здатності* застосовувати на практиці в життєво важливих ситуаціях отримані знання та навички, передбачає *активний, діяльнісний та орієнтований на розвиток здібностей* учня характер організації всіх етапів навчання.

Побудовані на цій основі системи зовнішніх національних екзаменів, що прийшли на заміну традиційного внутрішнього підсумкового оцінювання здобутих знань і навичок, проводяться в багатьох країнах світу і в переважній

більшості країн-учасниць ОЕСР не лише по закінченню загальної середньої освіти з метою перевірки досягнутих результатів на обов'язковому освітньому рівні та подальшого відбору до вищих закладів освіти, але й при переході до старшої ланки середньої школи, інакше кажучи, після завершення базової середньої освіти [8]. Вони являють собою стандартизовані процедури, що розроблені на національному (або федеральному рівні) і мають формальні наслідки для учнів, а іноді застосовуються як певний інструмент для селективного відбору при зарахуванні здобувача на наступний освітній рівень або при відборі до престижного закладу [9] – [10]. Однак, незважаючи на таке розуміння сутності компетентнісного підходу в країнах ОЕСР, у деяких із них лунає критика якості самого вимірникового інструментарію (тестів), що використовуються для його реалізації [11].

З огляду на зазначене ключовим питанням при виборі форми проведення випускних випробувань по звершенню базової середньої освіти в Україні та виявленні всіх її переваг і недоліків є, насамперед, обґрунтування концептуальної ідеї ДПА на цьому освітньому рівні, а саме:

а) формулювання мети та призначення ДПА, які не порушували б логіку законів про освіту та Концепцію Нової української школи. Визначення означених позицій є необхідною умовою для розширення варіативності вимірювальних інструментів і навчальних завдань, які будуть запропоновані здобувачам для визначення рівня сформованості певної функціональної грамотності. Логічним наслідком цього кроку є визначення системи принципів проведення ДПА (відкритості та об'єктивності процедур; гнучкості й адаптованості механізму проведення ДПА до потреб здобувача освіти; валідності інструментарію і методів оцінювання; сформованості готовності всіх суб'єктів освітнього процесу до проведення ДПА у формі ЗНО випускників базової середньої освіти; практичної та життеорієнтованої спрямованості змісту ДПА; гуманістичності; наявності психологічного супроводу і підтримки), а також чітке окреслення ситуації нездолання здобувачем прохідного балу.

Відмова від формальності процедури ДПА по завершенню 9-го класу означає необхідність застосування певних санкцій до учнів, які не склали цього іспиту. У такому разі учню може бути запропоноване повторне складання іспиту, зарахування його до вирівнювального класу, позбавлення свідоцтва тощо.

б) визначення статусу такого випробування та ступеня його впливу на подальшу долю випускника цього рівня незавершеної обов'язкової освіти;

в) передбачення можливості (як концептуально, так і технологічно) забезпечити перевірку досягнення на цьому етапі основної мети освіти, що полягає в розвитку неповторних індивідуальних творчих здібностей та виявлення освітніх інтересів підлітка, виробленні на цій основі рекомендацій щодо планування учнем своєї освітньої траєкторії в майбутньому – вибір конкретного напрямку навчання в старшій профільній школі, перехід (а не відсів) до закладу професійної освіти, вибір робітничої спеціальності тощо.

Дослідженнями [12] підтверджено наявність статистично значущого впливу формату завдань та їхніх комбінації (поєднання) в тесті на результати тестування учнів. А це означає, що реалізація останнього завдання потребує зміни не лише змісту, але й форми подання завдань, методики їх оцінювання, оскільки вони мають дати можливість здобувачеві продемонструвати набуті компетентності – здобутки, навички дії в життєвих ситуаціях. Окрім спеціальних тестів це можуть бути портфоліо, есе, творчі проекти та ін. методики вимірювання.

У контексті проведеного нами дослідження теоретичних та організаційно-методичних засад ДПА випускників гімназій було виявлено відмінності в розумінні різними категоріями педагогів ідеї запровадження ЗНО на цьому освітньому рівні [13], оцінюванні переваг і недоліків цього формату випускових іспитів [14], формулюванні респондентами мети проведення таких випробувань [15] та інші аспекти. З огляду на наявні особливості психофізіологічного стану підлітків, статусу базової середньої освіти як проміжного рівня обов'язкової повної загальної середньої освіти, недоліки

форми і змісту завдань, що використовуються при проведенні випускових іспитів у формі ЗНО після 11-го класу, виявляється недоцільним формальне перенесення методики і технології ЗНО на рівень базової середньої освіти в Україні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведені аналітичні дослідження зарубіжних підходів до організації випускових випробувань на рівні базової середньої освіти свідчать про посилення уваги до цих іспитів із боку державної освітньої політики та педагогів. Зазначається доцільність, з одного боку, розширення переліку навчальних предметів і посилення вагомості результатів випробувань для подальшого навчання здобувачів освіти, а з іншого – відмова від перевірки рівня опанування учнями теоретичного матеріалу та максимальне забезпечення їм можливості продемонструвати функціональну грамотність і здобуті компетентності в життєво важливих ситуаціях.

Основоположним чинником при визначенні доцільних змін у концептуальних підходах до ДПА випускників гімназій є уточнення цілей, призначення статусу цього випробування з урахуванням можливого впливу на побудову подальшої освітньої траєкторії здобувачів освіти.

Пропоновані до розгляду питання визначення концептуальних підходів до проведення ДПА здобувачів базової середньої освіти засновані на наших попередніх дослідженнях відмінностей у цілях і призначенні випускових випробувань на рівнях базової і повної загальної середньої освіти, особливостей ставлення різних груп учасників освітнього процесу до запровадження ЗНО після 9-го класу, виявленні чинників впливу на негативне і схвальне сприйняття ідеї зміни методики ДПА, інакше кажучи, є логічним продовженням і складовою розробки методики ДПА у формі ЗНО випускників гімназій.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Порядку проведення державної підсумкової атестації (Із змінами і доповненнями): наказ МОН України № 1369 від 07.12.2018. Дата оновлення: 24.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0008-19#Text> (дата звернення 20.08.2020).
2. Більшість населення України вважає, що система ЗНО забезпечує справедливі умови вступу для всіх абітурієнтів. URL: <https://sapiens.com.ua/ua/publication-single-page?id=99> (дата звернення: 20.08.2020).
3. Громовий Віктор. Документ про відсидку шкільного ув'язнення чи реальна оцінка? URL: <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/dokument-pro-vidsidku-shkilnoho-uvjaznennja-chi-realna-otsinka.html> (дата звернення 20.08.2020).
4. Лукіна Т. О. Підсумкові випробування здобувачів базової освіти: світові тенденції та українські досягнення. Science and Practice: Implementation to Modern Society: Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference, (Manchester, 16-18 March, 2020). Manchester, Great Britain. P. 48-52. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/issue/view/16-18.03.2020/259>
5. John H. Bishop. Are national exit examinations important for educational efficiency? *Swedish economic policy review*. 1999. Vol. 6. P. 349-398. URL: <https://www.government.se/49b741/contentassets/8e643e6e816841cf8b619be7d4dd3baa/john-h.-bishop-are-national-exit-examinations-important-for-educational-efficiency>
6. OECD (2015), *Education Policy Outlook 2015: Making Reforms Happen*, OECD Publishing, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264225442-en>
7. Смолінчук Л. С. Компетентнісний підхід до оцінювання освітніх результатів. *Проблеми сучасної педагогічної освіти: Педагогіка і психологія*. 2012. Т. 1, № 37. С. 258-261. URL: http://lib.iitta.gov.ua/714568/1/pspo_2012_37%281%29__48.pdf
8. Лукіна Т. О. Зміна моделі державної підсумкової атестації випускників гімназій: організаційно-методичний аспект. *Український педагогічний журнал*. 2020. № 2. С. 42-50. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2020-2-42-50>
9. Maghnouj, S. et al. (2020), *OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education: Serbia*, OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/225350d9-en>
10. Kitchen, H. et al. (2019), *OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education: Student Assessment in Turkey*, OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/5edc0abe-en>

11. Li, R., et al. (2019), *OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education: Georgia*, OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/94dc370e-en>

12. Гривко А. В., Жук Ю. О. Виявлення й аналіз чинників впливу на результати підсумкового тестування випускників гімназії. *La science et la technologie à l'ère de la société de l'information*: coll. de papiers scientifiques «ΛΟΓΟΣ» з avec des matériaux de la conf. scientifique et pratique international. (Bordeaux, 3 mars, 2019). Bordeaux, France, 2019. P. 37-40. URL: https://lib.iitta.gov.ua/716563/1/Електронний_збірник_-_Том_5_p038-041.pdf

13. Лукіна Тетяна. Мета як основа для визначення моделі державної підсумкової атестації випускників основної школи. *Impact of modernity on science and practice*: Abstracts of XII international scientific and practical conference (Edmonton, 13-14 april 2020). Edmonton, Canada, 2020. P. 450-453. URL: <https://isg-konf.com/wp-content/uploads/2020/04/XII-Conference-13-14-Edmonton-Canada.pdf>

14. Лукіна Т. О. Вік вчителя як чинник впливу на оцінку недоліків зовнішнього незалежного оцінювання в основній школі. *Les tendances actuelles de la mondialisation de la science mondiale*: collection de papiers scientifiques «ΛΟΓΟΣ» avec des matériaux de la conférence scientifique et pratique international, (Vol. 2), (Monaco, 3 april, 2020). Monaco. С. 63-65. DOI: <https://doi.org/10.36074/03.04.2020.v2.24>.

15. Lukina Tetyana. National assessment of basic education graduates with the eyes of teachers and applicants of education: analysis of reasons for non-perception. *Innovative development of science and education*: The 1st International scientific and practical conf. (Athens, 29-31 March. 2020). ISGT Publishing House, Athens, Greece. 2020. P. 245-250. URL: <http://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2020/03/INNOVATIVE-DEVELOPMENT-OF-SCIENCE-AND-EDUCATION-29-31.03.20.pdf>.

Науменко С. О.,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник
відділу моніторингу та оцінювання
якості загальної середньої освіти